

**ПОСУД ДЛЯ СМАЖАННЯ І ПРАЖАННЯ СТРАВАЎ
У 12-19 СТСТ. У ТРАДЫЦЫЙНАЙ КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСІ
(ПАВОДЛЕ АРХЕАЛАГІЧНЫХ І ПІСЬМОВЫХ КРЫНІЦ)**

Вядомы два віда начынняў для смажання і пражання страваў гэтага часу: латкі і рынкі (табліца 1).

Існавалі дзве разнавіднасці непаліваных латак: глыбокія, падобныя да місак з загнутымі ўнутр краямі (распаўсюджаны ў Падняпроўі і на Палессі) і плиткія, падобныя да патэльняў авальнай ці круглай формы (бытавалі на Панямонні і ў Цэнтральным рэгіёне). Дыяметр венца першых ў 2–2,5 разы перавышае дыяметр донца, што амаль роўны вышыні пасудзіны, таўшчыня сценак – да 1,2 см. Па форме верхняй часткі яны нагадваюць гаршчок, але з вялікім дыяметрам венца (ад 25 да 35 см). Латкі аздаблялі традыцыйным для пэўнага рэгіёна арнамантам: у Мазыры (12 ст.) гэта пазногцевыя насечкі па плечуку, часам у спалучэнні з паглыбленымі стужкамі, у Панямонні – часцей за ўсё хвалісты арнамент, у Падняпроўі (Магілёў) нават у канцы 17 ст. – пальцавыя зашчыпы. Асабліва папулярнымі былі непаліваныя латкі ў 17–19 стст. у жыхароў усходняй і паўночна-усходняй Беларусі. Першыя паліваныя латкі зафіксаваны ў 17 ст. (г. Магілёў). Масавы ўжытак іх прыпадае пераважна на 18–19 стст. Плиткія непаліваныя латкі 14–15 стст. мелі глыбіню да 4–5 см і полюю ручку, даўжыня якой адпавядае шырыні далоні. Асабліва шмат іх было сабрана падчас раскопак Крэўскага замка. Ручкі да патэлен з Мсціслава дадаткова мацавалася гліняным «зубам». Крычаўскія патэльні звонку аздабляліся хвалістым арнамантам.

Рынкі – гэта начынне піялападобнай формы з дыяметрам венца пераважна 16–20 (не больш за 26) см, прызначанае для смажання страваў на адкрытым вогнішчы. Глыбіня плиткіх рынак амаль не перавышала 5,5 см. Яны мелі 3 ножкі вышыней ад 3,5 да 4,5–5 см канічнай або ўсечанаканічнай формы. Мацаваліся ножкі пераважна пад вуглом 120–135°. Унутраная паверхня рынак пакрывалася зялёнай або карычневай свінцовай палівай. Вышыня ножак з’яўляецца своеасаблівым модулем, які вызначае глыбіню начыння. Даўжыня ўтульчатых ручак 6–7 см, што прыкладна адпавядае шырыні жаночай далоні. Форма іх – ў выглядзе раструба ці з падвойным валікам на канцы. Мацаваліся да злёгка падсушанага вырабу да краю венца або крыху ніжэй. Плиткія рынкі характэрны для слаёў 16–17 стст. замкаў,

мястэчкаў (Гродна, Слонім, Ліда, Гальшаны, Мір, Мсціслаў, Крычаў, Чачэрск, Мазыр, Мінск і інш.), а самая ранняя знаходка з Мірскага замка датуецца канцом 15 ст.

Акрамя плиткіх, сустракаюцца і глыбокія рынкі, якія нагадваюць місы ці макотры на ножках з дыяметрам венца ад 22 да 34 см і вышыней ножак і глыбіней начыння ад 10 да 12 см, што маюць 2 петлепадобныя сіметрычныя ручкі-вуха (авальныя, стужкападобныя ці рабрыстыя ў сячэнні). Донцы – пераважна акруглыя, але ёсць і з пляскатым донцам (Гальшанскі замак, Мсціслаў). Глыбокія рынкі – начынні для пражання ежы. Гэтай функцыі адпавядае яе глыбіня (10 і больш см) і аб’ём (каля 3 літраў). Ножкі па форме маглі нагадваць звярыныя лапы. Знаходкі рынак адзначаны сярод матэрыялаў сярэдзіны – другой паловы XVII ст. ў Мірскім, Лідскім замках, у гарадах Мсціславе, Крычаве, Ляхавічах, Мінску.

Табліца 1 – Формы начынняў для смажання і пражання страваў

Латка	Рынка плиткая	Рынка глыбокая	Рынка глыбокая
			

Тэрмін “латка” сустракаецца ў слоўніках 19 ст. (у І.Насовіча, А.Дэмбавецкага), прычым назвы “латка” і “міска” ставяцца побач.

У нашых пісьмовых крыніцах посуд з назваю “рынка” сустракаецца ў дакументах XVII ст. Прыкладам, Уладзіслаў IV у 1641 г. выдае прывілей на стварэнне цэха ганчарам, печнікам, мулярам і цагельнікам у г. Полацку. Прышлы майстар, каб пацвердзіць сваё званне, павінен быў зрабіць “гаршчок на 3 пядзі або на далонь, збан такой жа велічыні, даёнку ў карэц, рынку ў чвэрць і міску ў чвэрць”. Пры апісанні падрыхтоўкі банкета ў магілёўскай ратушы ў 1688 г. сярод набытых пасудзін пералічваюць “рынек три до кухни”.

Мяркуючы па этнаграфічных дадзеных, на большасці тэрыторыі Беларусі выраб рынак спыніўся менавіта ў XVIII ст. (што звязана са зменай канструкцыі печы), аднак у канцы XIX – пачатку XX ст. рынкі рабіліся ганчарамі з Гарадной і Пружан, а майстры з Поразава прадавалі іх аж да сярэдзіны XX ст. Археалагічныя матэрыялы паказваюць, што суадносіны ў колькасці латак і рынак розныя ў кожным з рэгіёнаў, што тлумачыцца прынцыпам функцыянальнай аналогіі (латак і глыбокіх рынак, плиткіх рынак і патэльняў з ручкаю).